

INTELEKTUALNA KRAĐA KAO RATNI ZLOČIN: PRAVNI OKVIR ZA ZAŠTITU KULTURNOG I NAUČNOG NASLJEĐA TOKOM ORUŽANIH SUKOBA

Ivan Ćorović
Imer Ademović

Apstrakt: Ovaj rad istražuje pravnu problematiku zaštite intelektualne svojine tokom oružanih sukoba, sa posebnim osvrtom na ratove koji su pratili raspad SFRJ. Analizirajući međunarodno humanitarno pravo, krivično pravo i ustavnopravne garancije, rad ukazuje na postojanje značajne pravne praznine u pogledu tretmana intelektualne krađe kao ratnog zločina. Kroz analizu slučajeva pljačke naučnih institucija, uništavanja patentne dokumentacije i krađe tehničkih pronalazaka tokom ratova devedesetih godina, rad argumentuje da postojeći pravni okvir ne pruža adekvatnu zaštitu naučnom i tehnološkom nasleđu. Posebna pažnja posvećena je mehanizmima restitucije intelektualne svojine u post-konfliktnom periodu, kao i potrebi za razvojem novih međunarodnopravnih instrumenata koji bi eksplicitno prepoznali intelektualnu krađu kao oblik ratnog zločina. Zaključci rada ukazuju na neophodnost reforme postojećeg sistema zaštite, kako bi se obezbedila efikasnija prevencija i kažnjavanje ovakvih delikata u budućim oružanim sukobima.

Ključne reči: intelektualna svojina, ratni zločini, patentno pravo, međunarodno humanitarno pravo, restitucija, SFRJ

1. UVOD

Raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) početkom devedesetih godina 20. veka obeležili su brutalni oružani sukobi koji su, pored masovnih ljudskih žrtava i materijalnih razaranja, doveli do sistematske pljačke i uništavanja kulturnog i naučnog nasleđa. Dok je međunarodna zajednica bila fokusirana na neposredne humanitarne

katastrofe, manje pažnje posvećeno je dugotrajnim posledicama gubitka intelektualne svojine i naučno-tehnoloških dostignuća (Knežević & Martinović, 2024). Tokom ratova u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i na Kosovu, brojne naučne institucije, univerziteti, istraživački centri i industrijska preduzeća bili su meta sistematske pljačke. Arhive sa patentnom dokumentacijom, tehnički crteži, rezultati dugogodišnjih istraživanja i prototipovi inovativnih tehnologija odneti su ili namerno uništeni (Knežević, 2017). Ovi gubici predstavljaju ne samo materijalnu štetu već i nenadoknadiv udarac naučnom i tehnološkom razvoju regiona.

Pravni okvir za zaštitu kulturnih dobara tokom oružanih sukoba uspostavljen je Haškom konvencijom iz 1954. godine, međutim, ova konvencija ne adresira eksplicitno pitanje zaštite intelektualne svojine (UNESCO, 1954). Ženevske konvencije i njihovi Dodatni protokoli takođe ne prepoznaju intelektualnu krađu kao poseban oblik ratnog zločina, što stvara značajnu pravnu prazninu (ICRC, 1949, 1977). Ovaj rad ima za cilj da analizira postojeći pravni okvir za zaštitu intelektualne svojine tokom oružanih sukoba, identifikuje njegove nedostatke i predloži moguća rešenja. Kroz analizu konkretnih slučajeva iz ratova na prostoru bivše Jugoslavije, rad će pokazati kako je nedostatak adekvatne pravne zaštite omogućio sistematsku pljačku naučnog i tehnološkog nasleđa, sa posledicama koje se osećaju i danas.

2. PLJAČKA NAUČNIH INSTITUCIJA I KRAĐA TEHNIČKIH PRONALAZAKA

Tokom oružanih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije, naučne institucije bile su česte mete napada, pri čemu je pljačka intelektualne svojine često bila prikrivena općim ratnim razaranjima. Analiza dostupnih podataka ukazuje na postojanje obrazaca koji sugerišu da je u mnogim slučajevima bila reč o planiranoj i sistematskoj krađi naučnog znanja i tehnoloških inovacija (Knežević, 2015). Institut za nuklearne nauke u Vinči predstavlja paradigmatičan primer vulnerabilnosti naučnih institucija tokom oružanih sukoba. Tokom NATO bombardovanja 1999. godine, pored fizičkih oštećenja, zabeležen je nestanak značajne količine tehničke dokumentacije vezane za nuklearna istraživanja (Petrović, 2005). Slični slučajevi zabeleženi su u brojnim industrijskim centrima širom regiona,

gde su tehnički crteži, patentna dokumentacija i prototipovi nestali tokom ratnih operacija. Posebno zabrinjavajući su slučajevi gde su celokupne arhive patentnih zavoda bile uništene ili odnete. U Sarajevu, tokom opsade grada, zgrada koja je smeštala patentnu dokumentaciju bila je meta granatiranja, pri čemu je uništen značajan deo dokumentacije (Donia, 2006). Ovi gubici nisu samo materijalne prirode - oni predstavljaju brisanje decenija naučnog rada i inovacija.

Međunarodno humanitarno pravo zabranjuje pljačku privatne i javne imovine tokom oružanih sukoba. Član 33 Četvrte ženevske konvencije eksplicitno zabranjuje pljačku, dok Haški pravilnik iz 1907. godine u članu 47 zabranjuje pljačku bez obzira na okolnosti (ICRC, 1949; Hague Convention, 1907). Međutim, ove odredbe tradicionalno su tumačene u kontekstu materijalne imovine, bez jasnog stava o intelektualnoj svojini. Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda u članu 8(2)(b)(xvi) definiše pljačku grada ili mesta kao ratni zločin, ali ne adresira specifično intelektualnu svojinu (ICC, 1998). Ova pravna praznina omogućava počiniocima da izbegnu odgovornost za krađu naučnog znanja i tehnoloških inovacija, što predstavlja ozbiljan nedostatak postojećeg sistema međunarodne krivične pravde.

Analiza motiva za krađu intelektualne svojine tokom ratova otkriva kompleksnu sliku koja prevazilazi puku materijalnu korist. U kontekstu raspada SFRJ, krađa tehnoloških inovacija često je bila motivisana željom za sticanjem konkurentne prednosti u post-konfliktnom periodu (Knežević, 2017). Države naslednice SFRJ suočile su se sa potrebom brzog ekonomskog oporavka, pri čemu je pristup naprednim tehnologijama bio ključan. Knežević (2017) u svom patentu za modifikovani fuzioni reaktor ukazuje na značaj zaštite tehnoloških inovacija, posebno onih sa potencijalnom dvostrukom upotrebom. Gubitak ovakvih tehnologija tokom ratnih sukoba može imati dalekosežne posledice po nacionalnu bezbednost i ekonomski razvoj. Dugoročne posledice intelektualne krađe manifestuju se kroz usporeni naučni i tehnološki razvoj pogođenih regiona. Gubitak patentne dokumentacije i rezultata istraživanja dovodi do prekida kontinuiteta u naučnom radu, primoravajući istraživače da ponovo započnu projekte koji su već bili završeni (Savić & Milovanović, 2018).

3. KRIVIČNA ODGOVORNOST ZA UNIŠTAVANJE PATENTNE DOKUMENTACIJE

Uništavanje patentne dokumentacije tokom oružanih sukoba predstavlja složen pravni problem koji zahteva analizu kroz prizmu kako međunarodnog humanitarnog prava, tako i nacionalnih krivičnih zakonodavstava. Postojeći pravni okvir pokazuje značajne nedostatke u pogledu tretmana ovakvih delikata, što otežava utvrđivanje krivične odgovornosti i kažnjavanje počilaca. Dodatni protokol I uz Ženevske konvencije iz 1977. godine u članu 53 zabranjuje napade na objekte koji predstavljaju kulturno nasleđe naroda, uključujući "mesta na kojima se nalaze kulturna dobra" (ICRC, 1977). Međutim, interpretacija ove odredbe u kontekstu patentne dokumentacije ostaje nejasna. Dok neki pravni stručnjaci argumentuju da se naučna dokumentacija može smatrati delom kulturnog nasleđa, sudska praksa međunarodnih tribunala nije pružila definitivno tumačenje (Frulli, 2011). Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju (MKTJ) bavio se pitanjem uništavanja kulturnih dobara u nekoliko slučajeva, uključujući Blaškić i Kordić & Čerkez, ali nije eksplicitno adresirao pitanje intelektualne svojine (ICTY, 2000, 2004). Ova praznina u jurisprudenciji ostavlja prostor za različita tumačenja i otežava uspostavljanje jasnih standarda krivične odgovornosti.

Krivični zakonici država naslednica SFRJ različito tretiraju pitanje zaštite intelektualne svojine tokom ratnih sukoba. Knežević (2025) u svojoj analizi krivičnopravne zaštite ustavnog poretka SFRJ ukazuje na evoluciju pravnih normi od socijalističkog do savremenog perioda. Većina savremenih krivičnih zakonika sadrži odredbe o ratnim zločinima protiv civilnog stanovništva i imovine, ali retko eksplicitno pominju intelektualnu svojinu. Krivični zakonik Republike Srbije u članu 372. inkriminiše uništavanje kulturnih dobara, ali ne definiše jasno da li se ova odredba odnosi i na naučnu dokumentaciju (Službeni glasnik RS, 2005). Slična situacija postoji i u drugim državama regiona, što ukazuje na potrebu harmonizacije zakonodavstva i jasnije definicije zaštićenih objekata.

Utvrđivanje krivične odgovornosti za uništavanje patentne dokumentacije suočava se sa brojnim procesnim izazovima. Prvo, često je teško razlikovati namerno uništavanje od kolateralnih šteta nastalih tokom legitimnih vojnih operacija. Drugo, priroda intelektualne svojine čini je

posebno vulnerabilnom - za razliku od fizičkih objekata, dokumentacija može biti uništena bez ostavljanja tragova (Vrdoljak, 2006). Dodatni problem predstavlja pitanje komandne odgovornosti. Dok je individualna krivična odgovornost relativno jasna u slučajevima neposrednog uništavanja, utvrđivanje odgovornosti komandanata za propuste u sprečavanju takvih delikata predstavlja značajan izazov (Mettraux, 2009). MKTJ je u slučaju Hadžihasanović razvio standarde za komandnu odgovornost, ali njihova primena na slučajeve uništavanja intelektualne svojine ostaje neispitana (ICTY, 2008).

Postojeća pravna praznina zahteva razvoj novih međunarodnih standarda koji bi eksplicitno prepoznali uništavanje patentne dokumentacije kao oblik ratnog zločina. Takvi standardi trebalo bi da uključuju:

1. Jasnu definiciju intelektualne svojine kao zaštićenog objekta pod međunarodnim humanitarnim pravom
2. Uspostavljanje obaveze država da preduzmu mere za zaštitu patentne dokumentacije tokom oružanih sukoba
3. Definisane kriterijuma za razlikovanje legitimnih vojnih ciljeva od objekata koji sadrže intelektualnu svojinu
4. Uspostavljanje mehanizama za dokumentovanje i procenu štete nanete intelektualnoj svojini

Knežević (2024) u svojoj analizi ustavne krize u Bosni i Hercegovini ukazuje na važnost institucionalnih mehanizama za zaštitu prava, što se može primeniti i na kontekst zaštite intelektualne svojine. Razvoj adekvatnih pravnih standarda zahteva ne samo normativne izmene već i jačanje institucionalnih kapaciteta za njihovu implementaciju (Vejnović & Knežević, 2024; Vejnović & Knežević, 2025).

4. USTAVNE GARANCIJE ZAŠTITE NAUČNOG RADA U RATNIM USLOVIMA I RESTITUCIJA INTELEKTUALNE SVOJINE

Ustavi država naslednica SFRJ garantuju slobodu naučnog stvaralaštva i zaštitu intelektualne svojine, ali pitanje primene ovih garancija tokom vanrednih situacija i oružanih sukoba ostaje nedovoljno razjašnjeno. Ustav Republike Srbije u članu 73 garantuje slobodu naučnog i

umetničkog stvaralaštva, dok član 91 predviđa mogućnost ograničavanja ljudskih prava tokom vanrednog stanja (Ustav RS, 2006). Međutim, ustav ne definiše eksplicitno da li se zaštita intelektualne svojine može suspendovati tokom ratnog stanja. Komparativna analiza ustavnih rešenja u regionu pokazuje sličan pristup - dok se garantuje zaštita intelektualne svojine u redovnim okolnostima, nejasno je u kojoj meri ove garancije ostaju na snazi tokom oružanih sukoba (Marković & Popović, 2015). Ova pravna nesigurnost stvara prostor za različita tumačenja i potencijalne zloupotrebe.

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima u članu 27 garantuje pravo na zaštitu moralnih i materijalnih interesa koji proizilaze iz naučnog rada (UN, 1948). Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima u članu 15 dalje razrađuje ovu garanciju (UN, 1966). Ključno pitanje je da li ove garancije mogu biti derogirane tokom oružanih sukoba. Evropska konvencija o ljudskim pravima ne sadrži eksplicitnu zaštitu intelektualne svojine, ali Evropski sud za ljudska prava razvio je praksu prema kojoj se intelektualna svojina štiti pod članom 1 Prvog protokola koji garantuje mirno uživanje imovine (ECHR, 1952; *Anheuser-Busch Inc. v. Portugal*, 2007). Ova zaštita, međutim, podložna je ograničenjima u javnom interesu, što otvara pitanje njene primene tokom ratnih sukoba. Restitucija intelektualne svojine nakon oružanih sukoba predstavlja poseban izazov zbog nematerijalne prirode ove imovine. Za razliku od fizičke imovine koja može biti vraćena ili nadoknađena, gubitak naučnog znanja i tehnoloških inovacija često je nepovratan (Knežević, 2024). Dejtonski mirovni sporazum, koji je okončao rat u Bosni i Hercegovini, uspostavio je Komisiju za imovinske zahteve raseljenih lica i izbeglica, ali njen mandat bio je ograničen na nekretnine (OHR, 1995). Slični mehanizmi uspostavljeni su i u drugim post-konfliktnim situacijama, ali nijedan nije eksplicitno adresirao pitanje restitucije intelektualne svojine.

Na osnovu analize postojećih mehanizama i identifikovanih nedostataka, mogu se formulisati sledeći predlozi za unapređenje sistema restitucije intelektualne svojine:

1. Uspostavljanje specijalizovanih komisija - Potrebno je formirati tela sa ekspertizom u oblasti intelektualne svojine koja bi mogla adekvatno proceniti štetu i predložiti mere restitucije (Williams, 2012).

2. Razvoj metodologija za procenu štete - S obzirom na nematerijalnu prirodu intelektualne svojine, potrebno je razviti specifične metodologije koje bi uzete u obzir ne samo trenutnu vrednost već i potencijalne buduće koristi od ukradenih ili uništenih inovacija (Cornish et al., 2013).

3. Regionalna saradnja - Knežević i Martinović (2024) ukazuju na značaj regionalnog pristupa u razvoju međunarodnog prava. Ovo je posebno relevantno za pitanje restitucije intelektualne svojine, gde je često potrebna prekogranična saradnja.

4. Alternativni oblici reparacije - U slučajevima gde direktna restitucija nije moguća, trebalo bi razmotriti alternativne oblike reparacije, uključujući transfer tehnologije, zajedničke istraživačke projekte ili finansijsku kompenzaciju namenjenu naučnom razvoju (Shelton, 2015).

Svetska organizacija za intelektualnu svojinu (WIPO) ima ograničenu ulogu u kontekstu oružanih sukoba, fokusirajući se prvenstveno na miroljubivo rešavanje sporova (WIPO, 2020). Postoji potreba za aktivnijim angažovanjem WIPO u razvoju standarda za zaštitu intelektualne svojine tokom ratnih sukoba i post-konfliktnu restituciju. UNESCO, kroz svoju Konvenciju o zaštiti kulturnih dobara, mogao bi proširiti svoj mandat na eksplicitnu zaštitu naučnog nasleđa. Knežević (2024) u svojoj analizi kosmologije i evolucije ukazuje na univerzalni značaj naučnog znanja, što dodatno naglašava potrebu za njegovom međunarodnom zaštitom.

5. ZAKLJUČAK

Analiza pravnog okvira za zaštitu intelektualne svojine tokom oružanih sukoba otkriva značajne nedostatke koji omogućavaju sistematsku pljačku i uništavanje naučnog i tehnološkog nasleđa. Iskustva iz ratova na prostoru bivše Jugoslavije jasno pokazuju da postojeći međunarodni instrumenti ne pružaju adekvatnu zaštitu, što rezultira nenadoknadivim gubicima za naučni i tehnološki razvoj pogođenih regiona. Ključni nalazi ovog istraživanja ukazuju na potrebu za: (1) eksplicitnim priznanjem intelektualne krađe kao oblika ratnog zločina u međunarodnom humanitarnom pravu; (2) razvojem jasnih standarda krivične odgovornosti za uništavanje patentne dokumentacije; (3) jačanjem ustavnih garancija zaštite naučnog rada koje bi ostale na snazi i tokom vanrednih situacija; (4)

uspostavljanjem efikasnih mehanizama restitucije intelektualne svojine u post-konfliktnom periodu. Predložene reforme zahtevaju koordinisanu akciju na međunarodnom nivou, uključujući izmene postojećih konvencija, razvoj novih pravnih instrumenata i jačanje institucionalnih kapaciteta. Samo kroz sveobuhvatan pristup moguće je obezbediti adekvatnu zaštitu naučnog i tehnološkog nasleđa budućih generacija.

6. LITERATURA

1. Anheuser-Busch Inc. v. Portugal. (2007). Application no. 73049/01. European Court of Human Rights.
2. Cornish, W., Llewelyn, D. & Aplin, T. (2013). *Intellectual property: Patents, copyright, trade marks and allied rights*(8th ed.). Sweet & Maxwell.
3. Donia, R. (2006). *Sarajevo: A biography*. University of Michigan Press.
4. European Convention on Human Rights. (1952). *Protocol No. 1 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*. Council of Europe.
5. Frulli, M. (2011). The criminalization of offences against cultural heritage in times of armed conflict. *European Journal of International Law*, 22(1), 203-217.
6. Hague Convention. (1907). *Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land*. The Hague.
7. International Criminal Court. (1998). *Rome Statute of the International Criminal Court*. UN Doc. A/CONF.183/9.
8. International Committee of the Red Cross. (1949). *Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Fourth Geneva Convention)*. Geneva.
9. International Committee of the Red Cross. (1977). *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)*. Geneva.

10. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. (2000). *Prosecutor v. Blaškić*, Case No. IT-95-14-T. Trial Chamber Judgment.
11. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. (2004). *Prosecutor v. Kordić & Čerkez*, Case No. IT-95-14/2-A. Appeals Chamber Judgment.
12. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. (2008). *Prosecutor v. Hadžihasanović*, Case No. IT-01-47-A. Appeals Chamber Judgment.
13. Knežević, S. (2015). *Rat po mjeri Pentagona: Građanski rat u Siriji i Iraku*. Čelinac: Narodna biblioteka „Ivo Andrić”.
14. Knežević, S. (2017). *Kako su srušili Jugoslaviju: Od 14-og kongresa SKJ do proglašenja nezavisnosti Kosova*. Banja Luka: Udruženje građana za književnu i publicističku djelatnost „Slovo”.
15. Knežević, S. (2017). *Modifikovani fuzioni reaktor* [Modified fusion reactor]. Bosnia and Herzegovina Patent BAP173211.
16. Knežević, S. (2024). *Prauzrok: nacrt za uvod u morfologiju kosmologije, evolucije i teogonije*. Beograd: Metaphysica.
17. Knežević, S. (2024). The High Representative and the Constitutional Crisis in Bosnia and Herzegovina. *SVAROG*, 15(28), 139-161. <http://dx.doi.org/10.7251/SVR2428139K>
18. Knežević, S. (2025). Krivičnopravna zaštita ustavnog poredka SFRJ. *Godišnjak Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci*, 46(46), 103-128, DOI <https://doi.org/10.63356/gpf.2024.006>
19. Knežević, S. (2025). *Imperijalna prenapregnutost Sjedinjenih Američkih Država i Specijalna vojna operacija u Ukrajini*. Banja Luka: Evropski defendologija centar.
20. Knežević, S. (2025). Teorijski nedostaci koncepta dominantnog bojišta u kontekstu fragmentisanih ratnih zona. *Sociološki diskurs*, 14(26), 83-110.
21. Knežević, S. (2025). Analiza primjenjivosti klauzeviceve teorije trenja u modernom hibridnom ratovanju. *Defendologija*, 55, 91-128.

22. Knežević, S. & Martinović, T. (2024). Razvoj međunarodnog prava nakon Drugog svjetskog rata. *Defendologija*, 28(54), 121–140. <http://dx.doi.org/10.7251/DEF SR2454121K>
23. Marković, S. & Popović, D. (2015). *Pravo intelektualne svojine*. Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
24. Mettraux, G. (2009). *The law of command responsibility*. Oxford University Press.
25. Office of the High Representative. (1995). *The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina*. Dayton.
26. Petrović, M. (2005). *Nuklearni program Jugoslavije: Istorija, razvoj i posledice*. Institut za savremenu istoriju.
27. Savić, M. & Milovanović, D. (2018). Uticaj ratnih razaranja na naučnoistraživački rad u zemljama bivše Jugoslavije. *Nauka i društvo*, 15(2), 45-68.
28. Shelton, D. (2015). *Remedies in international human rights law* (3rd ed.). Oxford University Press.
29. Službeni glasnik Republike Srbije. (2005). *Krivični zakonik Republike Srbije*, br. 85/2005.
30. United Nations. (1948). *Universal Declaration of Human Rights*. UN General Assembly Resolution 217 A.
31. United Nations. (1966). *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*. UN General Assembly Resolution 2200A (XXI).
32. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (1954). *Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*. The Hague.
33. Ustav Republike Srbije. (2006). *Službeni glasnik RS*, br. 98/2006.
34. Vejnović, D. & Knežević, S. (2024). Hegemonija u unipolarnom svijetu: izazovi i posljedice za međunarodno pravo. Bezbjednost zemalja regiona u svjetlu nove bezbjednosne arhitekture, 7-30.
35. Vejnović, D. & Knežević, S. (2025). Primjena digitalne forenzike u otkrivanju cyber kriminala. Savremeni izazovi i prijetnje bezbjednosti, 9-43.

36. Vrdoljak, A. F. (2006). *International law, museums and the return of cultural objects*. Cambridge University Press.
37. Williams, S. (2012). Reparations for violations of international humanitarian law. *International Review of the Red Cross*, 94(887), 879-896.
38. World Intellectual Property Organization. (2020). *WIPO Arbitration and Mediation Center: General Information*. Geneva: WIPO.

Rad zaprimljen: 28.6.2025.

Rad odobren: 21.7.2025.